

Coperta I: Ion C. Brătianu, portret
Coperta IV: Ion Ghica, bust
Supracoperta I: Mihail Sturdza, portret
Supracoperta IV: Ștefan, Nicolae, Radu și Alexandru Golescu

Editura SAECULUM I.O.
ISBN: 978-973-642-322-2
ISBN: 978-973-642-523-3

© Toate drepturile pentru această ediție sunt rezervate
Editurii SAECULUM I.O.

A. D. XENOPOL

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ

Vol IX
ISTORIA PARTIDELOR POLITICE ÎN ROMÂNIA

PARTEA I
De la origini până la 1848

*

PARTEA a II-a
De la 1848 până la 1866

Ediție îngrijită de I. Oprișan

Editura SAECULUM I.O.
București – 2024

Tețcanu, 325, 334, 369, 372
 Texier, Edmond, 308
 Thibault-Lefèvre, 308
 Thouvenel, 311, 314, 316, 323, 350
 Titorov, 460
 Titow, 201, 203, 220, 222
 Tomșa, Leon, 10
 Tschitschakoff, 21

T

Țigara, 222
 Țone, Cost., 196

U

Ubicini, Jean Henri, 273, 274, 305,
 309
 Urdăreanu, 47
 Urian, 264

V

Vaillant, I. A., 181, 306, 308–309,
 329, 377, 558
 Valfrey, 471
 Varlam, 23
 Vasescu, 396
 Vasile Voevod, 117
 Vasiliade, 273
 Vasiliu, 264
 Vassan, 134
 Văcărescu, Barbu, 41, 52, 150
 Văcărescu, I., 559
 Văcărescu, Iancu, 241
 Văcărescu, Ienăchiță, 34,
 Văcărescu, Ioan, 37, 76, 150, 178,
 203
 Văcărescu, Neculai, 49, 51
 Văsescu, Gh., 486, 537
 Vărgolici, I., 333

Vărnăv, Scarlat, 238, 241, 335
 Veleștinliul, Riga, 61
 Velini, Anton, 207
 Vernescu, Gh., 434, 441, 463
 Vișoreanu, 264
 Villara, Alexandru, 126, 128, 135,
 149–150, 183, 265
 Vintilă, Vlad, 7
 Vișinescu, 196
 Vlad Dracul, 6
 Vlad Țepeș, 8
 Vladimirescu, Tudor, 31, 37, 39,
 47–50, 52, 55–57, 125, 128, 139,
 550, 557
 Vladislav Vodă, 7
 Vlădoianu, 172, 388, 408–409
 Vlădoianu, Ioan, 172
 Vogoride, Neculai, 81, 336, 339,
 341, 344–348, 350–351
 Voinescu, I. E., 307
 Voinescu, Ioan, 164, 241, 255
 Voinov, N., 522

W

Walewsky, 312, 315, 317, 319,
 348–349

Z

Zaharia, V., 370
 Zass, Generalul, 20, 22
 Zefirescu, Constantin, 207, 460
 Zevcaridi, Sultana, 136
 Zoiadi, I., 460
 Zugrăvescu, 460

CUPRINS

PARTEA I
DE LA ORIGINI PÂNĂ LA 1848

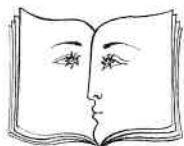
I. ORIGINEA PARTIDULUI NAȚIONAL.....	2
Boierii și țărani	2
Partidele personale.....	5
Partidul antigrecesc	8
Partidul antiaustriac.....	12
Partidul antirusesc	15
II. ÎNCHEGAREA PARTIDULUI NAȚIONAL.....	27
Gh. Asaki și Gh. Lazăr.....	28
Scrieri și cărți	32
Revoluțiile țărănilor.....	38
Năzuințele boierilor.....	41
III. REVOLUȚIA PARTIDULUI NAȚIONALCONTRA GRECILOR (1821–1822) .	45
Revoluția din Moldova contra grecilor	45
Revoluția socială a lui Tudor Vladimirescu	47
Întoarcerea lui Tudor contra grecilor	53
IV. ÎNRĂURIREA REVOLUȚIEI FRANCEZE.....	58
Grecii și Revoluția Franceză	59
Reprezentanții francezi ai ideilor noi	65
V. IDEILE LIBERALE ȘI CELE CONSERVATOARE ÎN MOLDOVA (1822–1828) .	77
Partidul boierilor mari și al celor mici	77
Proiectul de Constituție.....	82
Lupta din jurul Constituției din 1822	91
Ideile noi	96
Soarta Constituției din 1822.....	107

VI. PARTIDUL LIBERAL ȘI CEL CONSERVATOR ÎN MUNTENIA (1822–1828)	118
Întâiul izvor al ideilor liberale în Muntenia	118
Constantin Radovici din Golești	121
Opoziția contra Domnului	125
Societăți literare și politice	134
VII. PARTIDELE ÎN VREMILE REGULAMENTULUI ORGANIC (1828–1834)	141
Convenția de la Akkerman	141
Regulamentul Organic	147
VIII. PARTIDELE POLITICE ÎN MUNTENIA (1834–1848)	162
Partidele politice sub Alex. Ghica	163
Partidele politice sub domnia lui Bibescu	184
IX. PARTIDELE POLITICE ÎN MOLDOVA SUB MIHAIL STURZA (1834–1848)	193
Cele două opoziții	193
Conjurația confederativă a Comisului Leonte Radu	196
Propășirea culturii	205
Mersul culturii moldovenești de la 1839–1848 și apăsarea Rusiei	212
Suprimarea învățământului național	219
XI. PARTIDELE POLITICE ÎN REVOLUȚIA DIN 1848 ÎN MOLDOVA	232
Seria istorică a formării partidului liberal	233
Mișcarea premergătoare a studenților români din Paris	237
Revoluția din Moldova	242
XII. PARTIDELE POLITICE ÎN REVOLUȚIA DIN 1848 ÎN MUNTENIA	251
Caracterul mișcării	251
Lupta între partidul liberal și cel reacționar	265
Partidul unirii românilor	276
Comisia proprietății	285
Rezultatele revoluției din 1848	296

PARTEA a II-a
DE LA 1848 PÂNĂ LA 1866

XIII. UNIONIȘTI ȘI SEPARATIȘTI	302
Faptele întâmplătoare amestecate în viața românilor	304
Partidul unirii în vremile domniilor de la Balta-Liman	318
Partidul unirii în luptă	337
XIV. PARTIDELE POLITICE ÎN SÂNUL DIVANURILOR AD-HOC	353
Partidele în Divanul ad-hoc al Munteniei	355
Partidele politice în Divanul ad-hoc al Moldovei	359
XV. PARTIDELE POLITICE LA ÎNCEPUTUL DOMNIEI LUI CUZA VODĂ	376
Primele neînțelegeri	376
În timpul adunărilor electiv	384
XVI. LUPTA ÎNTRE CUZA VODĂ ȘI PARTIDELE POLITICE	404
Cele două dizolvări	404
Unirea	414
Separatiștii cei noi	422
Prima dezbateră a legii rurale	425
Izbucnirea luptei între Domnitor și Adunare	433
XVII. DEMOCRATIZAREA VIEȚII POLITICE ÎN ROMÂNIA	443
Nevoia loviturii de stat	443
Urmările loviturii de stat asupra vieții de partid în România	454
Democratizarea vieții politice	460
XVIII. PARTIDELE POLITICE ÎN VREMILE LOCOTENENȚEI DOMNEȘTI (11 febr. – 10 mai 1866)	468
Statutul lui Cuza Vodă	468
Plebiscitul cel nou	474
Situția exterioară și partidele	478
Mișcarea separatistă din Iași	480
Chestia strămutării Curții de Casație la Iași	485
Alegerea Principelui Carol	498

IRDIS We know books	
XIX. CONSTITUȚIA DIN 1866	506
Chestia evreiască	506
Chestia Senatului	516
Libertățile publice	525
Legea electorală	530
Constituanta și Constituția din 1866	535
Termenii de conservator și de liberal	543
XX. SERIILE ISTORICE ÎN DEZVOLTAREA PARTIDELOR ISTORICE	546
Seriile istorice	546
Seria partidului național	548
Seria dezvoltării partidului conservator	551
Seria dezvoltării partidului liberal	557
Partidul unirii și al Principelui străin	563
Partidul separatist și acel al revendicărilor ieșene	565
Zemisliri de partide	565
ANEXE	567
I. Proiectul de constituție din 1822	567
II. A. Mr. le Conseiller D'Etat Dasckoft, à St. Petersburg	596
III. Traduction de Iarz-mahzar adressé à la Sublime Porte par les boyards réfugiés en Bucovine	597
IV. Jalba către Generalul Mircovici	603
Indice de nume	607

căptușit cu bani al lăcomiei turcești. Bine înțeles că pe cât Țările Române cad mai adânc sub turci, rolul chiar al partidelor personale se strică mereu. Nu mai determinau ele schimbările, voinicește și cu arma în mână, ci numai le înlesneau, mișelește, prin tânguiri și intrigi ascunse la Constantinople.

Partidul antigrecesc

Cea dintâi alcătuire de partid bazată pe interese statornice este datorită reacției împotriva elementului grecesc, ultima și cea mai grea verigă a lanțului apăsărilor turcești. Ea nu poate fi înțeleasă în existența ei, fără acest lanț de care se ține.

Turcii deveniră o primejdie pentru Țările Române, puțin timp după constituirea acestora. Sub conducerea unor firi vânjoase și viteze, ele luptară mult timp pentru apărarea neatârării, și în sprijinirea acestor lupte se ilustrează cele mai mari nume ale gloriei române: Mircea cel Mare, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare. Cu tot sângele vărsat, cu toată crâncena împotrivire, Muntenia întâi, Moldova mai pe urmă, trebuiă să îngenucheze și primiră jugul stăpânirii otomane. Sistemul nenorocit de urmare la tron al românilor determină pe претенденти a cere ei înșiși intervenirea stăpânilor lor, în sprijinirea candidaturilor, și cel mai întristător exemplu îl dă Petru Rareș care, după ce provoacă destituirea lui din scaunul Moldovei prin Sultanul Soliman II, cumpără cu bani de la turci iertarea și reîntronarea lui. Câștigul bănesc tot mai mănos face pe turci să provoace ei schimbările, ceea ce le era cu atât mai ușor, cu cât претендентii se înmulțeau și-și îndesau rândurile din an în an.

Epoca Chiajnei și a lui Petru Cercel, în care aurul vărsat la Constantinople ne mai putându-se număra, ajunsese acum a se cântări, aduce o reacție a Țărilor Române contra unei ingenun-

chieri atât de dureroase, și Ion Vodă cel Cumplit din Moldova, iar Mihai Viteazu din Muntenia, reprezintă noua fază de luptă contra colosului otoman: încercarea de a sfărâma jugul de fier în care erau ținute Țările Române. Vitejia veche reînvie; turcii sunt respinși de pe pajiștile românești; dar puterea lor adăugându-se neconținut și trădarea venind să-i întărească vârtejul, Țările Române cad din nou încă mai adânc sub călcâiul turcilor care nu mai pun nici o stavilă lăcomiei lor și nici o măsură în a lor exploatare. Sumele luate din Moldova și din Muntenia ar putea alcătui munți de aur. Poporul este tot mai mult jăfuit și asuprit; dările sporesc la nesfârșitele; încasarea lor se face prin bătăi și schingiuiuri și, pentru ca acestea să fie cât mai crunte și să producă efectul dorit – izvorârea banilor – creditorii turci însoțesc pe dabilari (perceptori) în județe. Țările Române pierd curând până și speranța de a mai putea scăpa din iadul în care intraseră. Munca poporului întreg slujea numai la căpătuirea legiunilor de domni ce se perindau în tronurile române precum și la a tuturor celor ce-i slujeau de aproape și de departe. Întregile puteri productive ale Moldovei și Țării Românești aveau drept menire numai a spori averile private ale unei droaie nesfârșite de exploatare care nu cruțau nici biciul, nici topuzul, pentru a pune mâna pe ele.

Țările Române nu ar mai fi îndrăznit să ridice iarăși capul spre a scutura asupritorul jug, dacă o ultimă formă a acestei asuprii nu le-ar fi înlesnit puțința de a o face. Această formă fu aceea a elementului grecesc introdus în ele, tot în urma legăturii care înlănțuia Moldova și Muntenia de Împărăția Otomană.

Precumpenirea grecilor în împărăția turcească aduse ultima și cea mai asupritoare formă a stăpânirii turcești, sporirea numărului și a înrâuririi grecilor în Țările Române, și aceasta precumpenire a lor se manifesta întâi pe calea religioasă, după aceea pe cea culturală, pentru a se coborî apoi către temelia vieții de stat, stratul economic și cel politic. Epoca Fanarioșilor aduce la culme atât decăderea Țărilor Române sub turci, cât și apăsarea cea grea a

elementului străin al grecilor. Această apăsare fiind acum simțită pe din lăuntru și nu numai pe din afară, cum fusese până atunci copleșirea turcească, era mult mai ascuțită, și ea aduce prima mișcare în Țările Române, care împinse la alcătuirea unui adevărat partid politic.

Cea dintâi rostire a nemulțumirii poporane, provocată prin apăsarea grecească, se întâmplă în Muntenia sub domnia lui Radu Mihnea, 1616, și de acolo răscoalele se repetau sub Alexandru Iliș, 1618, și Leon Tomșa, 1633, acest din urmă răsturnat de capul partidului național, Matei Basarab. În Moldova întâlnim de asemenea revoluții contra grecilor pe timpul lui Radu Mihnea, cel strămutat aici după răscoala din Muntenia, apoi sub Moise Movilă, ceea ce aduce în scaun pe Vasile Lupu¹, chip reprezentant și el al partidului național. Dar Vasile Lupu fiind el însuș partizan al grecilor, este răsturnat prin o nouă revoltă națională sub Gh. Ștefan. Mai târziu ceva, în 1679, întâlnim în Moldova răscoala cea primejdioasă pentru greci a lui Mihalcea Hâncu și Durac Sărdarul, pornită contra lui Duca Vodă în a doua lui domnie². Cu cât însă se întărește elementul grecesc, cu atâta scade puterea de împotrivire a românilor, și pe timpul Fanarioților se întâlnesc din ce în ce mai puține răscoale propriu zise, înlocuite fiind ele cu mișcări mai puțin expunătoare: comploturi și trădări. Așa, pe lângă desele pribegiri și pâri la Constantinople, întâlnim numai răscoalele, după cât se vede nesângeroase, ale boierilor contra lui Const. Mavrocordat, când cu încercările lui de reformă, trădarea boierilor contra lui Nicolae Mavrocordat, pe care-l dau în mâna nemților, și o răscoală a tătarășenilor contra lui Scarlat Calimah, care are însă un caracter cu totul altul decât o revoluție contra grecilor³. Opoziția contra copleșitorilor străini tot stârnește, dar se retrage din domeniul faptelor în cel intelectual, în cronicarii Țărilor Române, care încor-

1. *Ist. Românilor* citată, III, p. 517.

2. *Ibidem*, IV, p. 312.

3. *Ibidem*, V, p. 425.

porează în rostiri vii puternica antipatie ce o simțeau pentru greci. Această deșteptare a minții contra grecilor, unită cu vechea pornire a cugetului împotriva lor și favorizată prin împrejurările politice, aduce marea frământare care pune un capăt înrâuririi politice a elementului grecesc în Țările Române, cea din 1821.

Partidul antigrecesc avea reprezentanți în ambele clase ale societății române, în boierime și în țărănime, căci interesele amândurora erau jignite prin introducerea grecilor în viața poporului. Pe boieri îi supărau grecii prin ocuparea mai tuturor dregătoriilor celor mai aducătoare de câștig, precum postelnicia, vistieria, capuchihailăcul și sămeșiile din județe, pe lângă locurile de pârçalabi în ținuturile mărginașe, pe când boierii de divan erau în deobște păstrate boierimei pământene¹. Canalurile pe unde intrau și ieșau banii din vistierie fiind în mâinile grecilor, se înțelege că, în sistemul de atunci, când dregătorie și jaf erau noțiuni sinonime, și când domnul încuviință adeseori favoarea la unele sate² sau mănăstiri, de a nu mai fi *prădate* de dregătorii domniei mele, însuși poporul de jos care alimenta casa statului cu izvorul aurului, trebuia să simtă ca foarte îngreuietore îndesirea grecilor la toate răspântiile banilor. Interesele tuturor, boieri și țărani, atât de deosebite în toate privințele, se întâlneau în acest punct al respingerei grecilor. Dar fiindcă, precum am luat aminte mai sus, numai în clasa boierească se concentra viața politică a Țărilor Române, apoi urmează ca *primele origini ale partidului național sunt de căutat în tagma boierimei românești, deșteptată în interesul ei de clasă, totalizarea intereselor individuale, prin apăsarea elementului grecesc.*

Copleșirea poporului român din Principate de către năvălitorii greci, aduse și în părțile de dincoace de munți rezultatul acela care se arătase de un timp mult mai îndelungat în părțile de dincolo de piscuri, în opunerea poporului român contra înăbușirii lui de

1. P. Râșcanu, *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776*. Teză de Licență, Iași, 1887.

2. Vezi documentele citate în *Ist. Românilor*, III, p. 592–594.

unguri. Ceea ce unгурii erau pentru românii din vechea baștină a Daciei, grecii deveniră pentru cei din țările unde o parte din ei căutase un adăpost tocmai împotriva unгурilor.

Și într-o regiune și într-alta, tot răzvrătirea în contra unui element străin, asupritor, aduse încheierea unei formațiuni conștiute naționale, și precum în cetatea Carpaților răsuna goarna deșteptării, sângele curgea în șiroaie și flăcările sinistre ale răzbunării luminau adeseori câmpii și orașe, așa și în cele așternute la poalele munților, același semn deșteptător zguduia viața poporului român care amija în vâjnoasa lui fire, ca leul care doarme în pustiu.

Partidul antiaustriac

Tot în sensul întăririi simțământului, și deci a unui partid național, lucră în decursul veacurilor situația Țărilor Române față cu puterile creștine ce le încunjurau. Groaznica apăsare turcească împinsese totdeauna pe români a cauta sprijin și ajutor la popoarele vecine. Experiența totdeauna dăduse de greș; dar nevoia neapărată constrângea pe români a o reîncerca, și această reîncercare era chiar impusă de împrejurări.

Învățăturile cele mai vii și mai puternice le veniră de la cele două state, Austria și Rusia, ce înlocuiseră în decursul istoriei pe vechii lor vecini: polonii și unгурii.

Dar românii se convinseseră în curând ce rău era a-și căuta mântuirea în sprijinul și ajutorul *străinilor*, pentru a scăpa de apăsarea *străină*.

Mihai Viteazu este cel dintâi domnitor care fu împins de împrejurări la o aplecare către nemți. Politica lui deșteptă în Muntenia o împotrivire a unei părți din boieri care se temeau de propaganda catolică. Același curent fu reluat de Șerban Cantacuzino și aduse o

creștere a împotrivirei la supunerea sub nemți, care pricinui chiar moartea silnică a domnitorului: dar partidul prieten germanilor se întărea cu cât sporea neomenia turcească, mai ales pe timpul lui Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino, și după uciderea ambilor domni unul după altul de către turci, boierii – văzând și aspra purtare cu dânșii, a domnitorului grec Neculai Mavrocordat pentru a-i pedepsi de plecarea lor tot mai mare către nemți – strigau într-un glas: De ar veni odată nemții să ne mântuie de turci¹! Partidul care spera, deci, să găsească în nemți scăparea lor de robia turcească ajunsese în destul de răspândit în Muntenia, ceea ce explica și faptul cum de Mavrocordat putu fi înșelat de boieri și dat prins în mâinile nemților. Dar această nălucire a muntenilor asupra binelui ce era să vină țării din partea predominării germane nu ținu mult timp. Anume războiul dintre turci și monarhia habsburgică sfârșinduse în paguba celor dintâi, prin tratatul de Passarowitz, 1718, Serbia și cu Oltenia fură cedate Germaniei. Se întocmi în ele câte o ocârmuire germană care își puse ca țintă reformarea așezămintelor țărilor supuse, după principiile civilizatoare pe care Austria credea că le reprezenta. În Oltenia cu deosebire ocârmuirea germană se sili a introduce reformele ei. Dar aceste reforme își puseseră o țintă cu mult mai presus de puțința realizării. Ele căutau să prefacă de azi până mâni o stare învechită; să deștrădăcineze fărădelegi adânc prinse în obiceiurile poporului; să înlocuiască mai ales hatârul cu dreptatea și neorânduiala cu statornice întocmiri.

Chiar dacă asemenea planuri ar fi fost îndrumate cu curățenie și seriozitate, încă lovitura năprasnică dată în deprinderi străvechi ar fi deșteptat nemulțumiri în rândurile celor, asupra cărora ele erau să fie așternute. Dar reformele germane izbutiră a jigni și clasele poporului, spre binele cărora ele păreau a fi întreprinse. Înlocuirea dărilor multiple numai cu patru, dar mai mari și riguros încasate, nemulțumi pe toată lumea care mai înainte, în haosul ce predom-

1. Del-Chiaro, *Sulle moderne rivoluzioni dela Vatachia*, p. 210, confirmat de raportul din 11 Octomvrie 1716. Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 161.

nea, putea ușor scăpa de plată; apoi dispoziția ca două din aceste dări, tutunăritul și oieritul, să fie luate și de la boieri, turbură această clasă. Impunerea unor dări obștești clerului, în loc de darurile și plocoanele pe care mai înainte preoții le dădeau episcopilor și de împrumuturile silite pe care acești din urmă trebuiau să le facă domnitorului, indispun pe întregul cler, întru care mai înainte darul și împrumutul se dădeau după puțința fiecăruia, iar acum darea se cerea într-o sumă fixă. Căraturile apoi, deși restrânse acum numai pentru nevoile armatei, prilejau aceleași abuzuri, și în sfârșit culmea nemulțumirii țării cu ocârmuirea germană o aduse reducerea valorii zlotului, monedă de aur ștearsă și stricată, venită din Turcia pentru numeroasele produse desfăcute acolo, și care monedă era primită de germani cu scădere de 25 %. Rezultatul tuturor acestor împrejurări fu că, pe la sfârșitul domniei germane, 1739, mai mult de jumătatea populației destul de subțire a Olteniei se desțăraseră și căutase aiurea adaptarea traiului ei.

„Ocârmuirea germană în Oltenia, care, la început, umblase după ținte atât de înalte, căzuse cu totul la pământ. Ea se zdrobise de o stare de lucruri prea adânc înrădăcinată și de plecarea spre abuzuri a organelor însărcinate cu reformele plănuite și nu ajunsese decât la rezultatul de a nemulțumi pe toată lumea: boieri, cler, călugări și țărani. Toți blestemau acuma momentul când chemaseră pe nemți și doreau reînturnarea la prima lor stare. Cugetele mai înalte începură a vedea că, dacă era rău sub turci, nu era mai bine nici sub austriaci“¹.

La celălalt capăt al veacului și la celălalt capăt al Țărilor Române era să se petreacă un fapt de acele care nu pier și se desfac în uitarea vremurilor, ca o boală trecătoare, ci rămân veșnic în amintire, ca trunchierea unui mădular din trupul omenesc. Răpirea Bucovinei, săvârșită de aceeași Austrie care încercase la sud alipirea de ea a Olteniei, zgudui mult mai adânc mințile românilor din Moldova, de cum fusese acelea plecate către nemți a populației muntene.

1. *Istoria Românilor* citată, V, p. 104.

Boierimea moldovenească simți adânc lovitura primită și împinse pe domnitorul țării la o protestare, pe cât de energică pe atât și de neghibaciu alcătuită, în care divanul amenința la sfârșit pe turci cu cererea ajutorului rusesc contra rășluirei la care se țintea. Această greșeală chiar ne arată însă cât de adânc fusese mișcată clasa boierească din Moldova, și cum ea pune în lucrare toate mijloacele, numai spre a îndepărta de pe capul țării pacostea ce o amenința¹.

Pe de o parte, deci, nemulțumirile ascuțite cu domnia la început atât de dorită a nemților în Oltenia, pe de alta dezmădularea Moldovei cu ruperea grădinei ei celei mai frumoase – aceste două împrejurări erau de natură a arăta scopurile Austriei asupra Țărilor Române în adevărata lor lumină și a alunga din mintea locuitorilor lor, și mai ales din acea a clasei conducătoare, icoana înșelătoare a unor zadarnice așteptări. Aduase către săturarea românilor de domnia grecească, erau să întărească în sânul lor formarea unui partid național.

Partidul antirusesc

Mai rămăsese Țărilor Române o singură speranță, ajutorul mării și pravoslavniciei Rusii. Nici aceasta însă nu era să încunune dorințele lor. De la început chiar rușii pășiseră în contra turcilor ca apărători ai creștinilor de copleșirea păgână. Ambasadorul venețian Giacomo Soranzo ia aminte această împrejurare încă din anul 1576, când el, în o relație către senat, spune că sultanul se teme de moscovit, din pricina că acel mare duce este de biserica grecească ca și populația din Bulgaria, Serbia, Bosnia, Moreea și Grecia, care îi este devotată în gradul cel mai mare, fiindcă se ține de același rit grecesc și va fi totdeauna gata a lua arma în mână și

1. *Ibidem*, Capul: Răpirea Bucovinei, V, p. 197 și urm.

a se răscula, pentru a se libera de sclavia turcească și a se supune stăpânirii lui¹.

Aceeași purtare este urmată de ruși și cu poporul ortodox al românilor. La prima atingere a acestor două popoare, ca protegutor și proteguit, pe timpul lui Ștefan Petriceicu domnul Moldovei și al lui Grigore Ghica domnul Munteniei, domnii care trădaseră pe turci în bătălia lor cu polonii, la Hotin în 1673, îndreptându-se către țarul rușilor cu cererea de a fi apărați, Alexei Mihailovici Romanof le făgăduiește că, după săvârșirea jurământului de supunere, îi va apăra cu oștirile sale de dușmanii sfinte cruce și le va da și ajutor bănesc².

Când Petru cel Mare, după victoria de la Pultava, se îndreaptă din nou împotriva turcilor, partidul creștin se întoarce către Rusia și boierii care îl reprezentau declară lui Dimitrie Cantemir, că bine a făcut de s-a închinat rușilor, că ei se temeau că va merge la turci, și că ei aveau de gând, dacă-l vor vedea că merge la turci, să-l părăsească și să se ducă să se închine la Muscali³. Și nu numai boierii dar chiar și poporul se bucură mult de această legătură cu un puternic împărat. Neculai Mustea ne spune, că lucrul se îngroșase și țara toată era cu Muscalii⁴. Tot așa și în Muntenia boierii cantacuzinești, dușmanii lui Brâncoveanu, trec pe față la ruși, în persoana lui Toma Spătarul, încât silesc pe Domnitor a se îndepărta de ruși și a se arunca iarăși în partea turcilor care cuprinseseră Muntenia.

Era însă și un partid protivnic rușilor, reprezentat în Moldova prin Iordache Ruset vornicul și prin Neculai Costin cronicarul, fiul lui Miron, cauză pentru care Costin este chiar arestat și dus în Rusia.

1. Albert, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, Seria III, p. 206.
2. Proiect de tratat între Petriceicu și Grig. Ghica cu țarul Alexei Mihailovici, 10 martie 1674, în Mitilieu, *Colecțiune de tratate*, București, 1874, p. 78.
3. Neculcea în *Letopisețe*, ediția veche, II, p. 442.
4. *Ibidem*, III, p. 58.

Acest partid fusese de părere, ca să mai fi îngăduit Cantemir cu plecarea lui către ruși, până li s-ar fi văzut puterea cum le-a merge. Neculai Costin mai bănuiește lui Cantemir că, el știindu-se prea învățat, n-a socotit să întrebe sfat de boierii cei bătrâni, ci cu mintea sa cea crudă s-a socotit și a trimis pe Procopie Căpitanul din Țara Leșască la împăratul Moscului, din care pricină au purces toate lucrurile țării dintâiași dată spre risipă și fără socoteală, de nu se va mai îndrepta în veci¹. Ba chiar Costin este atât de protivnic rușilor, nu numai din socoteala, dar chiar din îmboldire lăuntrică, că el se face răsunetul cronice scandaloase a timpului, raportând, că < la o masă dată de Petru cel Mare, după ce au mâncat cu toții carne, deși era postul sfinților Apostoli, mesenii îngreunându-se au mas acolo; iar peste noaptea aceea, n-au scăpat fără pagubă mai nici un boier și nefurat de muscali, cui pistoale, cui rafturi, cui epângele, nice boier, nice slugă.

Acest partid antirusesc trebuia să sporească neconținut, cu cât împrejurările aduceau o înfigere din ce în ce mai adâncă a stăpânirii rusești în Țările Române, și cu cât această stăpânire se arată ceea ce trebuia să fie în adevăr, schimbarea numai a jugului turcesc pe cel moscovit. Lucrul nu se putuse vedea de la început, și opoziția lui Neculai Costin și a partidului lui avuse mai mult în vedere rezultatul nesigur al războiului decât suferințele impuse țării de oștirile rusești; căci atingerea mai îndelungată și mai adâncă a românilor cu rușii fusese înlăturată prin nenorocirea lui Petru de la Stăniilești. Apoi Petru cel Mare care înaintase asupra Țărilor Române ca liberator, în numele crucii, luase toate măsurile pentru ca oștirile lui să nu fie o povară pentru partea din Moldova pe care o străbătuse, cea de la Nistru până la Prut.

Lucrurile însă luară o altă față, în al doilea război de copleșire al Țurciei din partea Rusiei. Generalul Münnich, german în slujba rusească, care fu trimis să ocupe Țările Române, era preocupat numai de nevoile militare ale oștirilor, și nu se gândea deloc la cele politice

1. *Ibidem*, II, p. 112–113.

ale statului ce reprezintă. Hammer ne spune că Münnich trată pe boieri cu o asprime nepotrivită¹. El impuse apoi țării Moldovei, un tratat cate înjosea și supăra pe boieri, încât Neculcea cronicarul leagă de acest tratat următoarele cugetări: „Și le-au zis, că de nu vor primi, vor da foc târgului, și i-au făcut cu de-a sila de au iscălit, că se întâmplase și boieri de nu se învoiau (acei protivnici rușilor), și au iscălit toți. Iar mai pe urmă veți vedea la ce a ieșit cinstea lui Münnich; că vinul cel unguesc s-a făcut venin amar și râsul plâns și voia cea bună groază și frică, și oh! oh! oh! bogăția² sărăcie și lipsă și blăstăm, și osânda veșnică neuitată și neînchegată”³.

Ciocnirea între interesele rusești și cele românești se reproduce într-un chip și mai ascuțit pe timpul împărătesei Ecaterina a II-a, în timpul lungii stăpâniri de 5 ani a Principatelor (1768–1774), în care ele fură ținute și ocârmuite de ruși. Nu e vorba că boierii, văzând întinderea puhoiului rusesc peste tot cuprinsul Țărilor Române, trebuiră să plece capul sub nevoia neînduplecată, căutând să scape măcar cât se putea din poziția lor de clasă stăpânitoare, sub cotropirea rusească. Ei obținură făgăduința unui guvern aristocratic, în care toată boierimea țării urmă pe rând să fie chemată la mâna ocârmuirii; dar această favoare era mai mult decât răscumpărată, prin învoirea ce o avea generalul rus, adevăratul stăpân al Țărilor Române, de a porunci boierilor și, la nevoie, de a-i pune chiar la opreala, măsură care nu credem să fi fost nici cerută de boieri din propria lor îmboldire, nici pe placul lor. Toate semnele și rostirile de o josnicie slugarnică ale clasei boierești din Moldova și Muntenia față cu <atotputernica împărătiță>, nu sunt decât produsul fricii neputincioase a unor pitici față cu un uriaș. Adevărată simțire, adevărată plecare nu se poate găsi în ele. Pentru a afla ce soi de simțiminte deșteptă în inimile românilor înaintarea armatelor rusești, trebuie să ne îndreptăm către alte acte ale timpului. Ne-

1. *Ibidem*, II, p. 114.

2. *Histoire de l'Empire Ottoman*, Trad. Dochez, III, p. 484.

3. *Letopisețele*, II, p. 450.

mulțumirile poporului izbucniră cu prilejul aprovizionării oștirilor. Locuitorii se așteptau anume, ca țara să fie scutită de dări, precum făgăduise Petru cel Mare în tratatul său cu Cantemir. În loc de aceasta, găsim pe Romanțov îmbiind pe locuitori să dea toți după obiceiul cel vechi, și dările să se strângă întocmai după cum mai înaintea s-au dat; căci ei înșiși trebuie să înțeleagă că nu se poate ca pământul acesta să fie fără cheltuială¹. Dar dările nu erau nimic lângă aprovizionările și fărădelegile legate de ele. Însăși împărăteasa făgăduia, „că va împărtași asupra norodului mila și îndurarea ei, după măsura credinței și a râvnei ce el va arăta pentru slujba împărătească care este atât de strâns legată cu slujba lui Hristos“, cuvinte tâlcuite pe înțeles mai lămurit de Mitropolitul țării, care spunea, în comentarul său la înaltul manifest, că „să vă veseliți de bună voie și cu întrecere la slujba cea împărătească, fiecare după starea și puterea sa, și mai vârtos pentru proviantul împărăteștilor oști ce au venit spre apărarea voastră”².

În o tânguire a divanului către feldmareșalul Romanțov, boierii Moldovei arată, că ei nu se împotriveau a da cele cuviincioase și după putință; dar ca lucrurile să se ieie cu știință și cu oareșcare cuviincioasă rânduială; pentru că o samă de oameni ce sunt trecători prin Moldova iau fără nici o rânduială cele ce întâmpină pe cale, atât dobitoace cât și altele, mai mult decât le este trebuință și spre risipă; și mai ales volintirii fac multe supărări și jafuri săracilor creștini și iarăși îi risipesc prin locuri pustii și prin păduri³.

Jupănesele văduve, în o carte ce o scriu către împărăteasa, cer cu naivitate, dar cu mult simț de adevăr, ca prin un milostiv și înalt hrisov ele să fie apărate și înconjurate de supărările și orânduielele ce se vor obișnui de acum înainte a fi în pământul nostru⁴.

1. Proclamația lui Romanțov, *Archiva românească*, p. 155.

2. *Ibidem*, p. 189–192.

3. *Ibidem*, p. 168.

4. *Ibidem*, p. 176.

Cele petrecute la 1774 se repetară întâi în parte în timpul războiului dintre anii 1786–1792, și mai caracteristic încă în acel din 1806–1812 care sfârșește pentru români cu lovitura de trăsnet a luării Basarabiei. Îndată ce rușii intrară în țară, românii care știau la ce trebuie să se aștepte, se grăbesc a duce lăzile lor cu averi în biserici care, cum spune Dionie Eclesiarhul, erau pline cu teancuri de calabalac al orașenilor¹ și cu drept cuvânt, căci se repetau, cele de la 1774, că anume oștirile rusești și mai ales voluntirii făceau multe supărări și jafuri săracilor creștini. Dar suferințele erau pricinuite nu numai de abaterile nedisciplinate ale soldaților. Mult mai grele poate erau cererile, făcute în regulă de comandanții armatelor rusești. Așa o nesfârșită mulțime de brațe erau întrebuințate la întărirea punctelor amenințate. Generalul Zass, după ce alungă pe turci din Craiova, pune să sape un șanț împrejurul orașului. Fiind iarnă, nenorocii salahori români lucrau ziua sub lovitura biciului rusc, iar noaptea o petreceau închiși prin biserici sau ocoale, pentru a nu fugi. Udați până la oase, lipsiți de foc și de hrană, ei piereau cu miile. Din numărul de 2000 de lucrători întrebuințați la lucrarea altei cetăți, aceea a Hotinului, 400 pieriră în câteva zile². Transporturile trebuitoare armatei erau o adevărată calamitate pe capul Țărilor Române. În 1811 rușii cer 15 mii de care și în april 1812, generalul Kutusoff cere de la Muntenia un număr de 20 de mii, cu câte patru boi fiecare și condus de doi țărani.

Cu toate observările pe care boierii crezură de cuviință a le face și prin care se puneau în vedere ruina totală a provinciilor, generalul stăruie în cererea lui. Tot pe atunci se mai cere încă o dată din Moldova alte 15 mii de care, măsură despre care consulul Fornetty spune că pune vârf desnădăjduirii locuitorilor ce se văd amenințați

1. În Papiu Ilarian, *Tesaur*, II, p. 208.

2. Dionisie Eclesiarhul, *l. c.*, p. 221. Fornetty, consulul francez din Iași, către Otto, 6 mai 1812, Hurm. *Docum.*, suplement 1 1, p. 687.

pentru iarnă cu foamea, prin neputința în care se vor afla țărani luăți la transporturi, de a ara și semăna ogoarele lor¹.

În afară de acestea, rușii mai impuneau Țărilor Române și dări în bani care ca și acele în munci, dacă nu erau chiar prestate direct de boieri, adică de clasa politică, totuși loveau indirect în această clasă însăși, prin răpirea brațelor din care ea își trăgea existența. Așa generalii ruși luară 80 de pungi de bani din vistieria Munteniei, după fuga lui Ipsilanti. Miloradovici cerea regulat pe lună suma însemnătoare de 4000 de galbeni. Mai cer rușii bani pentru construirea unor spitale². O dare fiind impusă negustorilor, aceștia protestară cu multă energie și închiseră prăvăliile; dar ei trebuiră să se plece în curând, față cu amenințarea de a fi trimiși în Siberia³. O altă contribuție lovește în nobili și în cler, de la care se cerea suma însemnătoare de 1.200.000 de lei, fiecare boier având a plăti în raport cu venitul și dregătoria sa. Actul ce amintește această nouă despoiere, adaugă că această măsură ar fi produs în București o nemulțumire obștească⁴. Nemulțumirea de asta dată era simțită de-a dreptul de clasa privilegiată, silită și ea a-și deschide pungile nevoii de bani a rușilor. Mai cere Kutusoff o contribuție de 2 milioane de lei și Tschitschakoff cere, în cursul lunii iunie 1812, contribuția anuală a fânului, de astă dată însă jumătate în natură și jumătate în bani, ceea ce după părerea lui Fornetty era un nou sistem cu totul ruinător pentru țară. După multe stăruințe ale divanului, suma în bani fu redusă numai la 200.000 de lei⁵. Cu toate aceste stoarceri repetate, divanul Munteniei este silit a adresa generalului Kutusoff

1. Fornetty către Otto, 30 noembrie 1811 și 6 mai 1812. *Ibidem*, p. 647 și 687. Comp. Ledolulx către Otto, 15 april 1812. *Ibidem*, p. 682.

2. La Mare către Champagny, 11 ianuarie 1803. *Ibidem*, p. 491.

3. Buletine asupra mersului războiului din 17 și 29 august 1811. *Ibidem*, p. 621–622.

4. Buletin din 5 sept 1811. *Ibidem*, p. 624.

5. Fornetty către Otto, 17 iunie și 4 iulie 1812. *Ibidem*, p. 696–697.